

ANTROPOLOGIJA JEDINKE, SPOLNOSTI I RASE U DJELIMA FRANA GUNDRUMA ORIOVČANINA (1856. – 1919.)

ANTHROPOLOGY OF THE INDIVIDUAL, SEX, AND RACE IN THE WORKS OF FRAN GUNDRUM ORIOVČANIN (1856-1919)

Martin Kuhar*, Stella Fatović-Ferenčić*

SUMMARY

By analysing his unpublished and published works, we have identified anthropological elements in the studies of Croatian physician Fran Gundrum Oriovčanin (1856-1919) that distinguish him as one of the rare researchers in Croatia who attempted to synthesize cultural and biological anthropology. Gundrum collected comparative data on biological characteristics of various ethnic groups, searched for a connection between biological structures and cultural development, and assessed certain social facts and customs from the perspective of medical teleology. This article presents the four most frequent anthropological issues raised in his work: anatomy and physiology of individuals, ethnic groups and "races"; attitudes on prostitution; Jews as a model of alcohol abstinence; and the "degeneration" of Western culture/civilisation. In spite of pronounced linear evolutionism, his work compares social and medical practices between Western and non-Western nations.

Key words: anthropology; Fran Gundrum; evolution; race; degeneration

* Odsjek za povijest medicinskih znanosti. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
Gundulićeva 24/III, 10000 Zagreb
Adresa za dopisivanje: Dr. Martin Kuhar, E-mail: mkuhar@hazu.hr

UVOD

Ideja napretka neraskidivo je vezana uz prošlost zapadne civilizacije. U svojoj rekonstrukciji povijesti antropologije William Adams (1998.) tvrdi da je ideja napretka, suprotno standardnim prikazima koji je identificiraju kao otkriće prosvjetiteljstva, važan aspekt zapadne znanstvene tradicije još od prvih antropoloških opisa. Misao o napretku postala je sastavni dio najvažnijih teorija evolucije 18. i 19. stoljeća, lamarkizma i darvinizma. Dok je lamarkizam s idejom o inherentnom usavršavanju zrcalio prosvjetiteljsku vjeru u neograničeni napredak, darvinizam je kroz tezu prirodne selekcije obilježavao industrijski kapitalizam i “borbu za preživljavanje” u ekonomskoj sferi 19. stoljeća (Bowler, 2009., 163), ali ipak je inkorporirao stare ideje progresa (Richards, 2008.).

U devetnaestom stoljeću – vremenu vrhunca kolonizatorskih aktivnosti – ideja o biološkoj evoluciji povezala se s rasnim predrasudama i uspostavila se teorija o paralelnom razvoju bioloških i kulturnih značajki.¹ Posebno u lamarkističnim varijantama objašnjavanja rasnih razlika, kao cilj napretka ljudske vrste postavljao se kavkaski čovjek, a ostale rase su se od glavnog puta odvojile ranije ili kasnije, zavisno o svojoj “kulturnoj vrijednosti” (Bowler, 2009., 294-295).

Antropologija 19. stoljeća danas se ponajviše veže uz navedene tendencije evolucionističkog i rasističkog pogleda na ljudsku vrstu i kulturu. Krajem 19. stoljeća ona se sve više institucionalizira, no njen razvitak ostaje ovisan o povijesnim prilikama u pojedinim zemljama. U SAD-u, primjerice, uvriježila se podjela antropologije na četiri relativno neovisne discipline: biološku antropologiju, kulturnu antropologiju, arheologiju i lingvistiku, podjela koja je bila rezultat doktrine kulturnog relativizma Franza Boasa (1858.-1942.), izgrađene pod utjecajem klasičnog njemačkog idealizma kojemu je bio izložen u Heidelbergu, Bonnu i Kielu (Adams, 1998., 298-317), i koja je predstavljala izravnu opoziciju evolucionističkim i rasnim teorijama njegovog vremena. Na njemačkome govornom području, s druge strane, termin “antropologija” označavao je samo biološku antropologiju, dok se za kulturnu antropologiju uvriježio izraz *Volkskunde*, znanost koja se primarno bavila istraživanjem narodnih običaja, često povezano s političkim

¹ U sklopu paradigme o paralelnom razvoju društvenih i bioloških karakteristika, primjerice, suradnik Darwinovog prijatelja Ernsta Haeckela Wilhelm Bleek (1827.-1875.) u 60-im je godinama 19. stoljeća vršio komparativna lingvistička istraživanja južnoafričkih jezika, te uveo termin ‘Bantu’ za veliku obitelj afričkih jezika (Di Gregorio, 2002.).

imperativom stvaranja nacionalne kulture.² Utjecaji iz njemačkoga kulturnog područja osjetili su se i na našim prostorima, pa se i tu dogodila oštra podjela biološke i kulturne antropologije. U Hrvatskoj se tako, s jedne strane, snažno razvijala etnološka tradicija, počevši od vremena Antuna Radića (1868.-1919.) te pionirskih radova Milovana Gavazzija (1895.-1992.) i Branimira Bratanića (1910.-1986.). S druge strane, posebice nakon otkrića *Homo neanderthalensis* 1899. godine u Hušnjakovu Brijegu kod Krapine, po kojemu je Dragutin Gorjanović-Kramberger postao svjetski poznat paleoantropolog (Gorjanović-Kramberger, 1899a; 1899b), počinju istraživanja biološkog materijala koja kao svoj predmet imaju rekonstrukciju ljudske prošlosti.³ Prvi radovi iz područja biološke antropologije u Hrvatskoj datiraju s kraja 19. i iz prvih dekada 20. stoljeća, a bave se uglavnom analizom osteoarheološkog materijala neandertalskog pračovjeka.⁴

No, autori koji se ne daju jednostavno kategorizirati kao biološki ili kulturni antropolozi, koji su se bavili pitanjem “rasnih” razlika, utjecajem evolucionizma na ljudsko društvo, te mogućom primjenom bioloških teorija na pravo na području Hrvatske nedovoljno su istraženi.⁵ Jedan od razloga navedenom je i činjenica da se oštra podjela antropologije u nas na biološku antropologiju i etnologiju zadržala i u pisanju povijesti tih disciplina. Budući da se ideja o paralelnom razvoju bioloških značajki i kulture tijekom prvih

² Rihtman-Auguštin o tome ovako piše: “Ma koliko danas bili kritični prema konstrukciji pojedinih simbola nacije i prema njihovoj uporabi, moramo uvažiti da je baš narodna kultura ponudila sirovine onodobnoj nacionalnoj identifikaciji u mnogim europskim zemljama, ne samo na jugoistoku Europe. (...) Sama etnologija, ali i ostale nacionalne znanosti, zahvaljuju prve poticaje baš potrazi za znakovima nacionalnoga identiteta u narodnom životu i običajima te u povijesti” (2001., 11-12). Za drugačije mišljenje, po kojemu se etnologija u nas prvenstveno konstituirala kao ‘kulturoznanstvo’, a ne narodoznanstvo, vidi Čapo (1991.; 1994.).

³ Krapinski nalaz bio je izvanredno važan jer je tek njime bilo konačno potvrđeno mišljenje o postojanju fosilnih ljudskih vrsta i tako oborena tvrdnja Rudolfa Virchowa da se kod neandertalskog nalaza radi o patološkim deformacijama kostiju pripadnika recentne ljudske vrste.

⁴ Naglašavamo važnost dvaju epohalnih otkrića s kraja 19. stoljeća: Gorjanovićevo, ali i Röntgenovo otkriće X-zraka. Potonje je, između ostalog, svoju primjenu pronašlo i u snimkama arheoloških ostataka kostiju. Mnogi naši liječnici poput Miroslava Čackovića, Kurta Huhna, Srećka Hofmana i Juraja Kallaya početkom 20. stoljeća snimaju kosti i na temelju rendgenskih pretraga interpretiraju nalaze (Fatović-Ferenčić, 1997.).

⁵ Nevenko Bartulin (2009.) pisao je o rasnoj antropologiji u vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (NDH), Rory Yeomans (2007.; 2011.) o hrvatskom nacionalizmu između dva svjetska rata, te o pojavi “bijele kuge”, odnosno ilegalnog abortusa i utjecaju koji je takva praksa mogla imati, zajedno s niskim prirodnim prirastom, na kasniju zabranu eugeničkog abortusa u NDH, Darko Polšek (2004.) pisao je o hrvatskoj eugenici od NDH do danas, a Mario Jareb (2008.) o gotskoj teoriji porijekla Hrvata za vrijeme NDH.

dekada 20. stoljeća djelomično razvila u eugeniku i rasnu segregaciju, istraživanja autora koji su povezivali ove sfere su se i radi toga zaobilazila.

Identifikacija prapočetaka ovog dijela antropologije važna je za poznavanje osobitosti antropoloških istraživanja u Hrvatskoj i njenoga cjelovitog pozicioniranja u kontekst općih europskih i svjetskih antropoloških pravaca i utjecaja. Iz toga je vidljivo da su naši autori pratili tada česte diskusije o odnosu biologije i kulture u oblikovanju čovjeka. Na našem području u tom smislu paradigmatički su radovi liječnika Frana Srećka Gundruma (1859.-1919.).⁶ S obzirom na njegovu metodologiju, tematiku i način interpretacije tema koje obrađuje držimo da mu pripada važno mjesto u hrvatskoj antropologiji, koje je dosad uglavnom bilo rezervirano za etnologe poput Radića ili Gavazzija, ili biološke antropologe poput Juraja Kallaya.⁷ Svi istraživači Gundrumova djela stavljali su naglasak isključivo na njegov zdravstveno-prosvjetiteljski rad ili ukazivali na njegove statističke pokazatelje pojedinih populacijskih skupina, propuštajući uočiti nedvojbene antropološke elemente njegovih analiza.⁸

U ovom radu pokazat ćemo da je Fran Gundrum bio jedan od značajnih antropologa u Hrvatskoj, kao rijedak predstavnik antropološke sinteze kulture i biologije bazirane na evolucionističkim pretpostavkama. Koristio je medicinska znanja kao temelj za evaluaciju vrijednosti i svrhovitosti narodnih običaja, prikupljao je komparativne podatke o biološkim značajkama

⁶ Fran Gundrum rođen je 1856. godine u selu Oriovac blizu Nove Gradiške. Studirao je medicinu u Beču, koju je završio 1882. godine. Cijelu je karijeru proveo na poziciji gradskog fizika, prvo u Brodu na Savi, pa u Bugarskoj, te naposljetku u Križevcima, gdje je ostao do svoje smrti. S jedne strane moderan i progresivan, s druge tradicionalan i konzervativan, Fran Gundrum zadužio je hrvatsku medicinu ponajprije svojim radovima o seksualnosti koji su do danas ostali rijedak primjer eklektičnog i multidisciplinarnog pristupa jednome problemu koji zasijeca u sve slojeve društva. Osim seksualnosti, Gundruma su zanimale teme kriminala i eugenike, ali i mnogi drugi socijalno-medicinski problemi. Njegov je koncept medicine koja priznaje usku vezanost za socioekonomsko stanje pojedinca i društva anticipirao kasnije razdoblje Andrije Štampara i ostvarenje velikog dijela socijalno-medicinskih ideja u sklopu institucionaliziranoga javnog zdravstva.

⁷ Juraj Kallay (1901.-1989.) osnovao je 1968. godine u Zavodu za paleontologiju i geologiju kvartara JAZU Odjel za dentalnu antropologiju kojemu je poklonio i svoju zbirku modela zubala i uzoraka čovječjih i životinjskih lubanja. Od 1973. predavač je dentalne antropologije na Stomatološkom fakultetu u Zagrebu.

⁸ U povijesti biološke antropologije nismo naišli niti na jedan navod literature o njegovom radu. Najopsežnije i nezaobilazno djelo koje se bavi Gundrumom knjiga je Franje Husineca *Fran Gundrum Oriovčanin* (2001.). Osim navedenog, Gundrumom su se uglavnom sporadički bavili pojedini autori osvrćući se na manje segmente njegovog interesa. Primjerice, Tanja Bukovčan (2010.) Gundruma spominje u svezi objavljivanja Luićeve ljekaruše; Ivica Balen (2006.) proučio je kontekst Gundrumova vremena i priložio mnogo podataka iz Gundrumovih pisama i autobiografije; Franjo Gruber (2009.) Gundrumov je rad doveo u vezu s idejama socijalne medicine Johanna Petera Franka (1745.-1821.), dok je Tomislav Zorko (2006.) ukratko analizirao njegov doprinos statistici o prostituciji u Hrvatskoj.

naroda, te tražio vezu između bioloških struktura i kulturne razvijenosti. Komparativna metoda bazirana na evolucionizmu bila je standardna antropološka tehnika 19. stoljeća (Marcus i Fischer, 2003., 38), no Gundrum je osobit naglasak stavio na procjenu vrijednosti neke društvene činjenice iz perspektive medicinske teleologije.

Od objavljenih pedesetak knjiga i knjižica, te velikog broja članaka, izdvojili smo one Gundrumove objavljene tekstove i neobjavljenu građu u kojima smo identificirali antropološke elemente. Navedene radove grupirali smo u četiri cjeline:

1. Antropološka razmatranja anatomije i fiziologije jedinki, naroda i “rasa”;
2. Antropološka razmatranja prostitucije kao društvene patologije i degeneracije;
3. Rasprava o “rasi” (O Židovstvu);
4. Rasprava o zapadnoj kulturi/civilizaciji.

I. ANATOMIJA, FIZIOLOGIJA I PATOLOGIJA KAO MJERILO KULTURNOG RAZVITKA

Svoj je *magnum opus*, udžbenik naziva *Zdravstvo spolnoga života*, Fran Gundrum posvetio integrativnom istraživanju problema vezanih uz spolnost.⁹ Fenomenu spolnosti on se posvetio kao mjestu razotkrivanja misterija psihološke konstitucije čovjeka, njegovih nasljednih vrijednosti i karaktera. *Zdravstvo spolnoga života* obiluje elementima koji ukazuju na Gundrumovu antropološku interpretaciju kulturnog razvitka čovjeka. Polazište u raščlambi stavova mu je medicinsko znanje – posebice anatomija, fiziologija i patologija – no njegovo motrište uključuje i socijalne aspekte ljudskog života, te vlastito iskustvo brojnih putovanja.¹⁰

⁹ Spolnost je za Gundruma predstavljala biološko i društveno pitanje *par excellence*: “Toga sam uvjerenja, da je spolni život čovjeka gotovo toliko važan, koliko i život sam” (Gundrum, 1914., Predgovor).

¹⁰ Gundrumovo putovanje po Egiptu (20.11.1902.-15.1.1903.) i odabir Bugarske za radno mjesto pokazuju da je sklonost k egzotičnom bila trajni aspekt njegove karijere. Takva putovanja bila su standardni dio života znanstvenika 19. stoljeća, koja su služila izgradnji karaktera koliko i znanstvenom istraživanju. Ovaj ideal njemačkog romantizma vuče svoje korijene još od Goethea i Humboldta, koje su u njihovim putovanjima imitirali mnogi mladi znanstvenici (Richards, 2009., 215). Interesantan je s antropološkog stanovišta Gundrumov zapis o prvom susretu s piramidama u Gizi, o kojemu ovako izvještava: “Three pyramids rise high, sprung perhaps from the vanity of three pharaohs and surely bathed in a sea of the tears of those who laboured to pile those heavy blocks one on another and then form them into their shape! How many sighs broke from those overburdened souls! How many curses burned within the hearts of the wretched multitude, who exposed to the sun’s awful glare

1.1. ANATOMSKE VARIJACIJE KAO OBILJEŽJE “RASNE” I KULTURNE RAZVIJENOSTI

Prvo je izdanje *Zdravstva spolnoga života* izašlo 1905., a drugo, prošireno, 1914. godine, u vremenu u kojem se predlaže mnogo različitih modela evolucije ljudske vrste. Jedan od karakterističnih i najpoznatijih bio je hijerarhijski rasni model njemačkoga evolucijskog biologa Ernsta Haeckela (1834.-1919.), po kojem su crnci biološki, moralno i kulturno predstavljali dno evolucije ljudske vrste, jer su se među prvima odvojili od glavnog stabla te nisu dalje napredovali, dok su se na vrhu situirali bijelci iz zapadne Europe (Richards, 2009., 244-250). Haeckel je čak neke pripadnike crne “rase”, poput australskih domorodaca, postavio bliže čovjekolikim majmunima nego bijelcima, implicirajući da između pojedinih “rasa” postoji skok na razini vrste (Di Gregorio, 2002., 94). Takve predrasude druge polovice 19. i početka 20. stoljeća izražene su i u Gundrumovim stavovima o australskim urođenicima za koje ne može “ništa točnoga navesti, jer tamo vrlo rano počinju puteno općiti, pretjeruju s putenim općenjem, rado ubijaju djecu itd.” (Gundrum, 1914., 111).

Kada je prikupljao podatke o anatomskim varijacijama spolnih organa žena iz različitih dijelova svijeta, Gundrum ih je sistematizirao, hijerarhijski gledano, slično Haeckelu. Primjerice, “rasnu” varijaciju u topografiji rodnice crnkinja, koja je u njih položena više prema straga u odnosu na bjelkinje, Gundrum je interpretirao kao osobinu “niskih plemena ljudi sličnijih majmunima” (Gundrum, 1914., 46). Po anatomskim karakteristikama između majmuna i bjelkinja nalazile su se crnkinje i Japanke kod kojih su strukture poput *Venerinog brežuljka* više razvijene u odnosu na majmune, ali manje u odnosu na bjelkinje (Gundrum, 1914., 46). Osim crnkinja i Japanki, Gundrum spominje Indijke kao primjer “nižih ljudskih rasa” jer one imaju jače izbočene male usne i klitoris (Gundrum, 1914., 49), a tu prirođenu osobitost u plemenima “niske kulture” mnoge žene dodatno su isticale tako što su produljavale klitoris različitim tehnikama kako bi pojačale spolni podražaj (Gundrum, 1914., 48), činjenica koja je po njemu u izravnoj vezi sa ženskim bludništvom nad dječacima (Gundrum, 1914., 51). Tako su žene koje pripadaju “nižim” rasama u njegovom linearnom sustavu zapravo portretirane kao taoci vlastite biologije, koja ih deterministički tjera na *nemoralne* postupke. Velike razlike između pojedinih “rasa” i neprirodnost njihovog miješanja Gundrum je podvukao mišljenjem da je proučavanjem miješanih brakova moguće pronaći razloge koji “vode izopačenoga normalnom” (Gundrum,

had no option but to work?” (Gundrum, 2003., 16). Gundrumova prva asocijacija na piramide pokazuje koliko mu je estetika zdravlja služila kao referentna točka za vrednovanje mjera društvene politike.

1914., 377), što daje korisne smjernice u pokušaju liječenja pojedinaca sa seksualnim poremećajima.

Vanjske anatomske značajke nisu za Gundruma znak samo “rasne” varijacije u biološkoj i kulturnoj razvijenosti, već mogu ukazivati i na zaostajanje u ranijim fazama razvitka i kod nekih pripadnika “viših” rasa. Primjerice, on prekomjernu dlakavost vanjskog spolovila smatra nakaznošću koja signalizira druge tjelesne i duševne neobičnosti, posebice moralnu iskvarenost (Gundrum, 1914., 45). Takvi pojedinci potpadaju pod termin “degeneracije”.¹¹ Gundrum je, dakle, stavio znak jednakosti između biokulturnog i moralnog statusa, zbog čega će zapadna kultura u njegovim očima poprimiti status superiorne i kompetentne za prosuđivanje drugih, manje vrijednih kultura.

1.2. HIMEN I EVOLUCIJA

Dobar primjer Gundrumovog antropološkog razmatranja vezan je uz himen, membranoznu opnu na ulazu u rodnicu kod djevice. U suvremenoj embriologiji himen se smatra ostatkom kvržica koje u embrionalnom razvitku nastaju na mjestu spoja Müllerovih cijevi i urogenitalnog sinusa. Te kvržice se stanje i pred rođenje perforiraju, stvarajući opnu koja ne posjeduje specifičnu biološku funkciju. No, pitanje evolucijskih razloga postojanja himena i danas zaokuplja mnoge autore.¹² Objašnjenju funkcije himena Gundrum je pristupio s jasne darvinističke pozicije, argumetirajući da prirodna selekcija, za razliku od spolne, pruža objašnjenje postojanja himena.¹³ Prividno paradoksalnu činjenicu da žene posjeduju strukturu koja predstavlja prepreku oplodnji, Gundrum je objasnio posebnom čovjekovom reproduktivnom strategijom. Vrsta s malim brojem potomaka mora učiniti sve kako bi producirala najsnažnije potomstvo. Zbog himena je, po Gundrumu, barem donekle spriječena oplodnja od strane slabih, starih, nezrelih muškaraca, ili onih muškaraca koji su u času oplodnje pod utjecajem nekih otrova, poput

¹¹ Pojam degeneracije vezano uz Gundrumove stavove o prostituciji i kriminalu istražili smo u ranijem radu (Kuhar, Fatović-Ferenčić, 2012.).

¹² Desmond Morris je u svojoj knjizi *Goli majmun* postavio tezu da je himen unikatna ljudska struktura, te da je njegova biološka svrha učiniti prvi spolni odnos neugodnim za ženu, što je čini opreznom u odabiru prvog partnera. Drugi autori zagovaraju suprotnu tezu, o kulturno uvjetovanom osvještavanju himena kao strukture, posebice kada se djevičanstvo počelo sve više cijeniti u patrijarhalnoj organizaciji društva baziranog na privatnom vlasništvu. Po toj teoriji himen se identificirao kao jedini dio tijela koji odaje ženin gubitak djevičanstva, čime je postao važan sudionik reciprocitetnog odnosa muškarca i žene – žena je čekala muškarca skrbnika, dok je muškarac s velikom vjerojatnošću mogao pretpostaviti da je prvo dijete njegovo (Blank, 2008.).

¹³ U svojoj je raspravi o himenu Gundrum umnogome preuzeo stil i argumente Havelocka Ellisa (1859.-1939.), britanskog liječnika i psihologa i jednog od pionira seksologije, koji se, poput Gundruma, bavio i eugenikom te problemom kriminala.

alkohola ili droge. S obzirom na Gundrumovu vjeru u prenošenje osobina koje pojedinci posjeduju u trenutku oplodnje, ideja koju je preuzeo od švicarskog psihijatra Augustea Forela (1848.-1931.),¹⁴ evociranje “jake oplodnje” za Gundruma znači moralni naputak za čuvanjem zdravlja. Prirodi je tako “u interesu” učiniti spolni odnos problematičnim za slabe, intoksicirane, ujedno i nemoralne muškarce, kako bi se na potomstvo prenio hereditarni materijal jedino onih muškaraca koji su sposobni za “jaku” oplodnju. Zbog toga himen, tvrdio je Gundrum, predstavlja “prednost za pleme”, a to je dodatno naglasio činjenicom da se samo tragovi istoga mogu naći kod nekih životinja, dok je kod čovjeka, kao najsavršenijeg bića, on najjače razvijen (Gundrum, 1914., 57).

1.3. FIZIOLOGIJA: MENSTRUACIJA I OPLODNJA

Anatomske su karakteristike Gundrumu poslužile kao teritorij utvrđivanja paralelizma biologije i kulture i hijerarhiziranja jedinki, naroda i “rasa” na bazi jednostavnoga linearnog evolucionizma. Fiziološke pojave poput menstruacije ili plodnosti, s druge strane, zbog svoje kompleksne multifaktorske etiologije ne odaju tako jasno Gundrumov linearni poredak rasa i kultura. No, takva se tendencija ipak može iščitati iz mnoštva vrlo zanimljivih podataka koje donosi.

Kada uspoređuje pojavu menarhe prema klimatskom području, Gundrum napominje da se ona najranije, u 8. godini, pojavljuje kod žena u tropskom pojasu Afrike, Arabije, Egipta, južne Perzije, istočne Indije i južne Amerike, no smatra da klimatski uvjeti ipak ne mogu objasniti rano pojavljivanje menarhe kod crkinja koje se dosele u klimatski umjerena područja, kao ni interindividualne razlike u pojavljivanju menarhe. Te razlike, po njemu, nastaju zbog životnih prilika. Pojavljuju se i razlike među narodnostima, pa tako Gundrum navodi da se kod Rumunjki, Židovki i “Ciganki” menstruacija obično pojavljuje u 13. i 14., a kod Mađarica i Njemica tek u 15. godini (Gundrum, 1914., 71-72).

Razlike postoje i u vremenu početka menopauze. S obzirom na to da kod Kineskinja i Japanki menstruacijski ciklusi traju do najviše 40. godine života, a kod različitih afričkih plemena i kraće, te da je i u naših žena koje pripadaju “radničkom i seoskom življu” trajanje reproduktivnog razdoblja kraće nego kod imućnijih žena, Gundrum zaključuje da je trajanje menstruacije u direktnoj vezi s razvijenošću kulture kojoj žena pripada (Gundrum, 1914., 73).

¹⁴ Gundrum je od Forela preuzeo pojam “blastophtorije”, oštećenja zametka akutnim otrovima u trenutku oplodnje.

Interesantno je primijetiti da je Gundrum indirektno povezoao socioekonomski status s biokulturnim razvojem, što sugerira da uspjeh pojedinaca, naroda i "rasa" barem jednim dijelom reflektira njihovu hereditarnu dispoziciju, premda je izravno tvrdio da je skraćenje trajanja reproduktivnog razdoblja žena rezultat "upliva vanjskih životnih prilika" (Gundrum, 1914., 73).

Ne manje važni su i Gundrumovi stavovi prema kulturnim običajima koje su pojedini "primitivni" narodi propisivali ženama u vrijeme menstruacijskog krvarenja. Premda neke od tih običaja on opisuje "kao barbarske",¹⁵ ipak misli da su odredbe koje su za žene u vrijeme menstruacije predviđale čišćenje rodnice, te općenito običaji naroda koji su žene u to vrijeme tretirali kao "lake bolesnice", bili za žene korisniji nego štetne liberalne promjene u odnosu društva prema menstruaciji na Zapadu (Gundrum, 1914., 76). Kulturni običaji barem nekih od "barbarskih naroda", dakle, posjedovali su određenu neosvijestenu teleologiju, koja je štitila društvo i same žene od mogućih bioloških posljedica.

Uz korištenje dviju mjera savršenosti koje jedna drugu podupiru – kompleksnosti organizma i dosegnute razine kulture – Gundrum je prigrlio lamarkistično tumačenje nasljeđivanja i evolucije. Korištenjem Forelove ideje o mogućnosti da određeni otrovi utječu na nasljedni potencijal u trenutku oplodnje, te stavom da su "životni odnosi manje savršenih bića jednostavni i kudikamo jednostavniji, negoli onih bića, što sve jače kroče savršenosti" (Gundrum, 1914., 90), Gundrum se jasno priklonio lamarkističnoj viziji po kojoj organizmi posjeduju intrinzičnu tendenciju usavršavanja te moć da stečena svojstva prenesu na potomke.

2. PROSTITUCIJA KAO BOLEST DRUŠTVA: GUNDRUMOV PARALELIZAM KULTURE, MORALA I BIOLOGIJE

U istraživanju prostitucije do punog je izražaja došao Gundrumov paralelizam kulture, morala i biologije. O Gundrumovim stavovima o prostituciji djelomično smo pisali na drugom mjestu, pokušavajući dovesti u vezu problem nasljeđivanja i prostitucije, te njegov kritični odnos prema konceptu prostitutki kao ekvivalenata muških zločinaca, teoriji koju je utemeljio talijanski psihijatar Cesare Lombroso (1836.-1909.) (Kuhar, Fatović-Ferenčić, 2012.). Lombroso se rad ukupno može gledati kao pokušaj uspostavljanja empirijske metode kaznenog prava baziranog na dvije zadaće: zaštititi društva

¹⁵ Posebice stroge odredbe Zoroastrijanizma, koje ženama s menstruacijom predviđaju takvu izolaciju da do njih ne smije doprijeti "ništa, što životu pripada" (Gundrum, 1914., 75).

te procjene opasnosti pojedinog kriminalca po društvo (Ferri, 1921., 178). Lombroso i njegovi najbliži suradnici smjerali su uvođenju antropometrijskih metoda u kriminalistiku, te uspostavljanju zakonitosti između vanjskih fizičkih značajki i moralnih kvaliteta. Njihov je rad predstavljao svjestan udarac temeljnoj pravničkoj pretpostavci o slobodnoj volji, te se koncentrirao na kriminalca kao biološku pojavu, a ne na kriminalnu radnju (Albrecht, 1910.; Ellwood, 1912.; Ferri, 1921.; Nye, 1976.; von Borosini, 1913.; Wolfgang, 1961.).

Tvrđnja o relativno malenom broju izvorno degeneriranih, rođenih prostitutki Gundruma je razlikovala od Lombrosa, no ipak i on je tvrdio da ima djevojaka koje bez obzira na materijalnu situiranost od prostitucije “ništa (...) odvratiti ne može” (Gundrum, 1914., 238). Uz navedeni faktor urođene želje za razvratom, jednako mu je bitna “osebujnost uopće značaja ženskinje”, ženi inherentna želja za lijepim odijevanjem i nakitom koja je “kod ženskoga spola fiziološki neizmjerljivo važan i zanimljiv razlog za podavanje tijela” (Gundrum, 1914., 268), što ponovno upućuje na njegovo čvrsto uvjerenje u biološko nasljeđivanje kulturnih obrazaca.

Koliko se može rekonstruirati iz Gundrumovih tekstova, Gundrum bi u suzbijanju prostitucije prvo izolirao one prostitutke kojima je prostitucija “u krvi”, tj. one koje su s “obzirom na njihovu zlu narav, prirodni ćudoredni nemar, naginjanje gadu i zločinu postale izvorom opasnosti” (Gundrum, 1914., 281) od onih koje su to postale pod utjecajem nepovoljnih vanjskih faktora. Već navedeni pojam “degeneracije” u toj bi se identifikaciji pokazao ključnim, jer rođene prostitutke pokazuju fizičke znakove moralnog pada. Time je široko otvorio put kriminalnoj antropologiji i njenim metodama utvrđivanja nemoralnih, asocijalnih ponašanja. Gundrum je eksplicitno naveo rješenje problema degeneriranih prostitutki: “Redarstveno ustanovljenje. Pomoćne znanosti kriminalistike podupiru kriminalno redarstvo. Ima škola za redare, ustrojnih na znanstvenoj osnovi i tamo uče Bertillonažu, daktiloskopiju, fotografiju i mnogo drugoga, što spada u sudbenu medicinu i antropologiju” (Gundrum, 1914., 283). Prema Gundrumu, samo je sistematskom upotrebom medicinskih i pravno-skrbničkih načina moguće ustanoviti “da li je djevojka sposobna za razvitak, da li je slaboumna, umobolna, da li se rado klatari, da li naginje zločinu” (Gundrum, 1914., 281). Standardne zakonske regulative su u slučaju prostitucije i drugih biološki uzrokovanih devijacija, poput zločina ili alkoholizma, nedovoljne, jer ne uzimaju u obzir činjenicu da je pravne pojmove nemoguće primijeniti na sve ljude, upozoravajući da se

“nagoni ne daju mijenjati poput nazora” (Gundrum, 1914., 283).¹⁶ Otpisujući tako mogućnosti socijalnih i edukativnih mjera za određeni dio populacije prostitutki i ukazivanjem na kontradiktornost standardnih legislativnih mjera, Gundrum je naglasak stavio na prostitutku kao biološku pojavu, te je ovim razmišljanjima doveo u pitanje fundamentalne pravničke koncepte slobodne volje i moralne odgovornosti. Te je svoje zamisli o kriminalističkoj antropologiji preuzeo od Škole znanstvene policije u Rimu, koju su vodili upravo pripadnici lombrozovske škole i u kojoj se naglašavalo izučavanje kriminalaca u skladu s pozitivističkim pristupom u znanosti (Ottolenghi, 1913.; Radzinowicz, 1965., 1055).

3. ALKOHOLIZAM KAO ČIMBENIK NESREĆE NARODA

Gundrum je na nepoznatoj lokaciji u Zagrebu 1909. godine održao predavanje pod naslovom *Nešto iz antropologije Židova*. Tekst predavanja ostao je sačuvan kao neobjavljeni rukopis u kojemu je riječ o opsežnom antropološkom razmatranju židovskog naroda koje se po svojim temeljnim pretpostavkama uklapa u Gundrumov ideološki i znanstveni svjetonazor.

U tekstu je Gundrum analizirao biološke i kulturne značajke židovskog naroda, primarno nastojeći dati odgovor kako je moguće da je jedan narod koji je već rano u povijesti ostao bez svoje države i bio prisiljen emigrirati po cijelom svijetu, izložen progonima i zverstvima, ipak uspio “sačuvati svoju vrstu, rasu, (...) svoju vjeru, a djelomično pače i svoj jezik” (Gundrum, 1909.a, 1). Prvi dio njegovog predavanja govori o biološkim značajkama današnjih Židova, u kojemu je Gundrum kritizirao ideju o Židovima kao “čistoj rasi” (Gundrum, 1909.a, 6). Podaci na kojima je temeljio svoje stavove proizašli su iz istraživanja antropoloških karakteristika 3000 Židova u New Yorku koje je u suradnji s Franzom Boasom prikupio Maurice Fishberg (1872.-1934.), američki Židov koji je iz Rusije emigrirao u SAD 1889. godine.¹⁷ Iz tih je podataka Gundrum iščitao da su Židovi od svojih početaka “miješana rasa”, te da se

¹⁶ Gundrum je smatrao da je prostitutkama “pojam vlasništva katkad pomućen, no treba znati, da mnoge smatraju posve prirodnim, ako si njima pokazani prsten ili kakvu drugu dragocjenost smiju i mogu zadržati” (Gundrum, 1914., 214).

¹⁷ Fishberg je svojim istraživanjima pokazao da već u sljedećoj generaciji židovskih imigranata iz istočne Europe u SAD nastaje poboljšanje tjelesnih značajki. Rezultate svojih istraživanja suprotstavio je idejama antisemita, ali i tvrdih židovskih nacionalista. Zajedničko i jednim i drugima bila je zamisao o biološkoj uzrokovanosti židovskih karakteristika i bolesti, te je svojim istraživanjima Fishberg zauzeo mjesto jednoga od najgorljivijih zastupnika židovskog asimilacionizma (Hart, 1999).

uzroci njihovoj opstojnosti i uspjehu, a time i “znatno uplivisanje na javni život” trebaju tražiti u kulturnim osobitostima njihova života.

Gundrum je u tekstu navedenoga neobjavljenog predavanja identificirao četiri razloga židovske uspješnosti. Prvi je razlog snažna povezanost svakog Židova sa svojom tradicijom; drugi, snažna unutrašnja motivacijska snaga koju Židovi u neprilici iskazuju, kada “pobuđeni vanjskim uplivima uskoro spoznadu bijedu, koja ih okružuje” (Gundrum, 1909.a, 10); treći, činjenica da židovski roditelji pokazuju “osebujnu sposobnost požrtvovnosti (...) samo da svojoj djeci već za rana osiguraju uplivna mjesta” (Gundrum, 1909.a, 9); te četvrti, velik broj apstinencata od alkohola među Židovima.

Premda je prvi od četiri navedena razloga smatrao najvažnijim, najveći dio svog predavanja posvetio je upravo utjecaju alkohola. Prema Gundrumu alkohol je višestruko razoran jer uništava zdravlje i obitelj, podriva moralne vrijednosti društva, pogoduje širenju spolnih bolesti, te iscrpljuje nasljedni potencijal roditelja alkoholičara čineći njihove spolne stanice slabijim, što dovodi do porasta broja alkoholičara, kriminalaca i drugih degeneracija kod potomaka. Uz navedeno, trijeznost utječe na ispravnost odluka koje jedan narod donosi, čineći ga prilagodljivijim. Svi ovi argumenti učvrstili su Gundruma u stajalištu kako je zabrana konzumiranja alkohola odlučujući čimbenik židovske snage i prosperiteta. Činjenicu manje konzumacije alkoholnih pića u Židova Gundrum objašnjava posljedicom usvajanja i daljnjeg prenošenja kulturnih obrazaca “u krvi”, iz čega je ponovno jasno vidljiva njegova sklonost ideji o nasljeđivanju stečenih svojstava.

Zastupljenost duševnih bolesti i “tjelesne kržljivosti” kod Židova Gundrum je objasnio “dvije tisućgodišnjim dobom trpljenja i muka” tog naroda koje su nužno dovele do degeneracije (Gundrum, 1909.a, 11). Riječ je, međutim, o sporadičkom pritisku koji ne dovodi do trajne degeneracije, za razliku od alkohola, koji dovodi do “nagonskog, trajnog izrođenja”, (Gundrum, 1909.a, 12) te je zbog toga, jednom kad se pojavi, permanentna realnost jednog naroda. Nedvojbeno je Gundrum bio pod utjecajem Fishbergovih argumenata kada je priređivao svoje izlaganje, no te je argumente modificirao za naše uvjete, prvenstveno apelirajući na razum i potrebu za odbacivanjem alkohola kao uzroka “degeneracije” i nesreće, činjenica koju je teško pomiriti s navedenim pesimizmom o trajnosti degenerirajućih moći alkohola.

4. ZAPADNA KULTURA KAO IZVOR DEKADENCIJE – GUNDRUM NA RASKRIŽJU PROSVJETITELJSTVA I BIOLOŠKOG DETERMINIZMA

Na do sada navedenim primjerima Gundrumovih stajališta uočava se jasna linearna hijerarhizacija pojedinaca, naroda i "rasa", vjera u biološko nasljeđivanje kulturnih obrazaca, te uporaba bioloških obilježja za određivanje vrijednosti pojedinih običaja. No, s obzirom na to da biološke posebnosti same po sebi nemaju nikakvu vrijednost – ne postoje vrijednosne razlike u topografiji rodnice ili oblika glave – Gundrum je zapravo, kao i većina teoretičara u njegovo vrijeme, paralelizam biologije i kulture uspostavio tako da pomoću kulturnih elemenata naknadno hijerarhizira biološke. U pokušaju hijerarhiziranja kultura, Gundrum čini dva bitna koraka. Prvo, civilizaciju izjednačava s kulturom, što mu dopušta da tehničku i znanstvenu progresivnost Zapada identificira s kulturnom vrijednošću.¹⁸ Drugo, kulturne običaje procjenjivao je prema njihovoj medicinskoj svrhovitosti, koristeći kao referencu znanja zapadne medicine. Jasno je, dakle, da je s takvim pretpostavkama Gundrum lako pokazao kulturnu superiornost Zapada, što mu je poslužilo kao kriterij pozicioniranja bioloških karakteristika. No, bitno je naglasiti i dvije ograde: nisu sva "primitivna" plemena i narodi u svakom kulturnom elementu zaostali, jer je neke "barbarske" običaje koje se tiču menstruacije smatrao biološki vrjednijim od običaja zapadnog društva; i drugo, neki zapadnjački običaji uopće nisu biološki svrhoviti, čak štoviše, kulturni razvitak je u suvremenosti donio sa sobom stanovite dekadentne tendencije i s njima povezane biološke posljedice.

Najznačajnija je negativna posljedica suvremene zapadnjačke kulture po Gundrumu umjetno izazivanje pretjerano jakih spolnih podražaja pomoću raznih liberalnih kulturnih inovacija, primjerice pretjerano toplim prostorijama i udruženim boravkom pripadnika oba spola, uz alkohol i pušenje, sofisticiranim mogućnostima zabave u vidu "kojekakvih knjiga, baleta, zavođenja, bedaste taštine itd.", konobaricama, društvenim zabavama, plesom, gostionicama, kavanama, te kinima (Gundrum 1914., 133, 142). Gundrum je smatrao da takve pojave treba rigorozno suzbijati, o čemu je svoje mišljenje trebalo dati stručno povjerenstvo, i retorički se pitao može li se uz toliku

¹⁸ Primjerice, o razvitku zdravstvene službe u Bugarskoj u Liječničkom vjesniku 1898. godine, hvaleći napredak koji je bugarsko zdravstvo pokazalo od vremena oslobođenja od turskog jarma, Gundrum piše: "Povijest medicinskog razvitka u Bugarskoj sa zlatnim slovima bilježi velebni razvitak istoga tečajem 20 godina, što nam dokazuje, da mladi novo oživjeli narod silnim korakom kroči civilizaciji, da utire put i otvara nove staze, po kojih da se dovine do mete najveće kulture. Prednjačili oni svojom dobrom voljom i već do sada polučeni velikim uspjesima kulturne naravi inim balkanskim državama!" (Gundrum, 1898., 347).

stimulaciju uopće više govoriti o izvornome biološkom nagonu (Gundrum, 1917., 10; 1914., 121). Zbog pretjerano napetoga spolnog sustava doći će, po Gundrumu, do slabljenja spolne moći, mentalnih bolesti i oštećenja spolnih stanica. Ovaj Gundrumov negativan stav prema nekim dosezima zapadnjačke kulture protegnuo se i na pitanje odgovornosti suvremene medicine koja bi se zapravo trebala baviti procjenom društvene korisnosti svakog pojedinca, a ne spašavanjem svake individue neovisno o njenim biološkim kvalitetama. U skladu s tim, i metode koje je ponekad zagovarao kako bi se riješio problem velikog broja takvih, “manje vrijednih” pojedinaca, pretpostavljaju za njih ukidanje civilizacijskih dosega ili eugeničke postupke (Kuhar, Fatović-Ferenčić, 2012.).

Paradoksalan stav da Zapad istovremeno može biti “viši”, ali i da takav civilizacijski i kulturni razvoj ima za posljedicu poremećaje u spolnosti, što u konačnici može dovesti do degeneracije te civilizacije, Gundrum nikada nije razjasnio niti pokušao ponuditi nekakvu predikciju. Osim ovoga negativnog prikaza modernoga (urbanog) Zapada, paralelno u njegovim djelima nalazimo evociranje pastoralnog, mirnog života, života gdje borba za opstanak nije tako brutalna (Gundrum, 1909.b, 8). Gundrum je odrastao na selu i cijeli život je ostao vezan za mala mjesta u kojima je najviše volio raditi, bio je sokolaš i planinar, pisao je impresionistički o prirodi i o selima na svojim putovanjima, jasno nasljeđujući tradiciju njemačkog romantizma i pomalo naivnog dualizma selo-grad. Unatoč svemu suočio se sa životom u gradu, te znanstveni napredak gledao s divljenjem. Njegova se podvojenost u stilovima života izrazila tako kroz stajalište da je s jedne strane urbana središta smatrao moralno i biološki dekadentnim, dijelom sasvim sigurno i zbog svoga katoličkog odgoja, a s druge strane civilizacijski superiornijima. Gundrumovi stavovi reflektiraju staru prosvjetiteljsku vjeru u napredak mjerenu kriterijima znanstvenoga i tehničkog razvitka, ali sadržavaju i komponentu biološkog determinizma, zbog kojega se težište stavlja na rano otkrivanje socijalnih devijacija te njihovo rješavanje strogim policijskim mjerama.

ZAKLJUČAK

Do sada su istraživači svrstavali Frana Gundruma u zdravstvene prosvjetitelje, propuštajući uočiti činjenicu da ovaj liječnik u velikom broju svojih djela propituje međuodnos kulture i pojedinca. Analizom njegovih radova pokazali smo da ga je upravo antropologija potakla na promatranje jedinke u njenoj interakciji s društvom, kao podložnu biološkoj “degeneraciji” i kulturnoj devijaciji. Iz njegovih se djela, bez obzira na izražen linearni evolucionistički svjetonazor, iščitavaju pokušaji “objektivnog” proučavanja međuodnosa kulture i biologije, u sklopu kojih nalazimo kritiku zapadnjačkih kulturnih i medicinskih praksi koje su po njemu bile medicinski nesvrhovite.

Poput mnogih teoretičara na prijelazu stoljeća, Gundrum usvaja biološki determinizam, što se očituje u zagovaranju lombrozovskoga medicinskog redarstva te u kritici suvremene liberalne zapadnjačke kulture, koja je bila inspirirana upravo medicinskom nesvrhovitošću i štetnošću takvih tendencija. Time je gotovo izjednačio zdravlje i etiku, uvidjevši mogućnost da se medicina snažnije pozicionira u društvu i redefinira kao preventivna struka.

LITERATURA

1. Adams, W. Y. (1998.), *The Philosophical Roots of Anthropology*, Stanford, CSLI Publications.
2. Albrecht, A. (1910.), Cesare Lombroso: A Glance at His Life Work. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 1 (2): 71-83. doi:10.2307/1133036
3. Balen, I. (2006.), *Dr. Fran Gundrum Oriovčanin*, Slavonski Brod, Brodska riječ.
4. Bartulin, N. (2009.), The Ideal Nordic-Dinaric Racial Type: Racial Anthropology in the Independent State of Croatia. *Review of Croatian History*, 5 (1): 189-219.
5. Blank, H. (2008.), *Virgin: The Untouched History*, New York, Bloomsbury.
6. Bowler, P. (2009.), *Evolution: The History of an Idea*, Los Angeles, University of California Press.
7. Bukovčan, T. (2010.), Medicina u kandžama etnologije: Mala regionalna povijest transformacije tradicijske medicine u medicinsku antropologiju. *Studia ethnologica Croatica*, 22: 215-235.
8. Čapo, J. (1991.), Hrvatska etnologija, znanost o narodu ili o kulturi? *Studia ethnologica*, 3: 7-15.
9. Čapo, J. (1994.), Plaidoyer za istraživanje (nacionalnog) identiteta u hrvatskoj etnologiji. *Etnološka tribina*, 17: 7-23.
10. Di Gregorio, M. A. (2002.), Reflections of a Nonpolitical Naturalist: Ernst Haeckel, Wilhelm Bleek, Friedrich Müller and the Meaning of Language. *Journal of the History of Biology*, 35 (1): 79-109.
11. Ellwood, C. A. (1912.), Lombroso's Theory of Crime. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 2 (5): 716-723. doi:10.2307/1132830
12. Fatović-Ferenčić, S. (1997.), Odabrani primjeri iz paleodontologije kao izvor za poznavanje patologije u prošlosti. U: V. Vulikić (ur.) *Profesor dr. Jože Rant - organizator slovnoskog zobozdravstva*, (str. 165-169), Ljubljana, Inštituta za zgodovino medicine.
13. Ferri, E. (1921.), The Reform of Penal Law in Italy. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 12 (2): 178-198. doi:10.2307/1133439
14. Gorjanović-Kramberger, D. (1899.a), Paleolitički ostaci čovjeka i njegovih suvremenika iz diluvija u Krapini. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, 14: 90-98.
15. Gorjanović-Kramberger, D. (1899.b), Der Paläolithische Mensch und seine Zeitgenossen aus dem Diluvium von Krapina in Kroatien. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien*, 29: 65-68.
16. Gruber, F. (2009.), History of Venereology in Croatia. *Acta Dermatovenereologica Croatica*, 17 (4): 247-262.

17. Gundrum, F. (1898.), Osvrt na razvitak zdravstvene službe u Bugarskoj. *Liječnički vjesnik*, 20 (10): 341-347.
18. Gundrum, F. (1909.a), Nešto iz antropologije Židova. Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti HAZU. Kutija 2, spis II. 21.
19. Gundrum, F. (1909.b), *Zločin i umobolja u Hrvatskoj i Slavoniji 1907. godine*, Zagreb, Dionička tiskara u Zagrebu.
20. Gundrum, F. (1914.), *Zdravstvo spolnoga života*, Zagreb, Naklada pisca.
21. Gundrum, F. (191?.), *Kako da se kod nas suzbijaju spolne bolesti?*, Zagreb, Tisak braće Kralj.
22. Gundrum, F. (2003.), *In Egypt*, Križevci, Ogranak Matice Hrvatske Križevci.
23. Hart, M. B. (1999.), Racial Science, Social Science, and the Politics of Jewish Assimilation. *Isis*, 90 (2): 268-297. doi:10.1086/384324
24. Husinec, F. (2001.), *Fran Gundrum Oriovčanin: Gradski fizik u Križevcima*, Križevci, Matica Hrvatska Križevci.
25. Jareb, M. (2008.), Jesu li Hrvati postali Goti? Odnos ustaša i vlasti Nezavisne Države Hrvatske prema neslavenskim teorijama o podrijetlu Hrvata. *Časopis za suvremenu povijest*, 40 (3): 869-882.
26. Kuhar, M., Fatović-Ferenčić, S. (2012.), Prostitutes and criminals: beginnings of eugenics in Croatia in the works of Fran Gundrum from Oriovac (1856-1919). *Croatian Medical Journal* 53 (2): 185-197. doi:10.3325/cmj.2012.53.185
27. Marcus, G. E., Fischer, M. M. J. (2003.), *Antropologija kao kritika culture: Eksperimentalni trenutak u humanističkim znanostima*, Zagreb, Naklada Breza.
28. Nye, R. A. (1976.), Heredity or Milieu: The Foundations of Modern European Criminological Theory. *Isis*, 67 (3): 334-355. doi:10.1086/351628
29. Ottolenghi, S. (1913.), The Scientific Police. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 3 (6): 876-880. doi:10.2307/1132635
30. Polšek, D. (2004.), *Sudbina odabranih*, Zagreb, ArTresor naklada.
31. Radzinovicz, L. (1965.), Ideology and Crime: The Deterministic Position. *Columbia Law Review*, 65 (6): 1047-1060. doi:10.2307/1120566
32. Richards, R. J. (2008.), *The Tragic Sense of Life: Ernst Haeckel and the Struggle Over Evolutionary Thought*, Chicago, The University of Chicago Press.
33. Rihtman-Auguštin, D. (2001.), *Etnologija i etnomit*, Zagreb, Naklada publica.
34. Von Borosini, V. (1913.), The School of Scientific Police in Rome. *Journal of the American Institute of Criminal Law and Criminology*, 3 (6): 881-889. doi:10.2307/1132636
35. Wolfgang, M. E. (1961.), Pioneers in Criminology: Cesare Lombroso (1835-1909). *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 52 (4): 361-391. doi:10.2307/1141263

36. Yeomans, R. (2006.), Of “Yugoslav Barbarians” and Croatian Gentlemen Scholars: Nationalist Ideology and Racial Anthropology in Interwar Yugoslavia. U: P. Weindling i M. Turda (ur.), *“Blood and Homeland”: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe 1900–1940* (str. 83-122), Budimpešta, Central European University Press.
37. Yeomans, R. (2011.), Fighting the White Plague: Demography and Abortion in the Independent State of Croatia. U: C. Promitzer, S. Trubeta i M. Turda (ur.), *Health, Hygiene and Eugenics in Southeastern Europe to 1945* (str. 385-426), Budimpešta, Central European University Press.
38. Zorko, T. (2006.), Ženska prostitucija u Zagrebu između 1899. i 1934. godine. *Časopis za suvremenu povijest*, 38 (1): 223-241.

SAŽETAK

Analizom rukopisne ostavštine i tiskanih djela identificirali smo antropološka obilježja u istraživanjima hrvatskog liječnika Frana Gundruma Oriovčanina (1856.-1919.), koja ga smještaju u jednog od rijetkih predstavnika pokušaja sinteze kulturne i biološke antropologije na našem području. Gundrum je prikupljao komparativne podatke o biološkim značajkama naroda, tražio vezu između bioloških struktura i kulturne razvijenosti, te procjenjivao vrijednost neke društvene činjenice iz perspektive medicinske teleologije. Njegove antropološke elemente u ovom radu podijelili smo s obzirom na četiri najvažnije antropološke teme u njegovim djelima: hijerarhiziranje jedinki, naroda i “rasa” bazirano na anatomiji i fiziologiji; razmišljanja o prostituciji kao “degeneraciji” i društvenoj patologiji; rasprava o Židovstvu kao uzornom primjeru alkoholne apstinencije; te stavovi o biološkoj dekadenciji zapadne kulture/civilizacije. Iz njegovih se djela, bez obzira na izražen linearni evolucionistički svjetonazor, iščitavaju pokušaji komparacije određenih socijalnih i medicinskih praksi nezapadnjačkih naroda s onima sa Zapada.

Ključne riječi: antropologija; Fran Gundrum; evolucija; rasa; degeneracija